

ประเทศไทยเป็นรัฐศาสนาหรือไม่ ? Is Thailand a religious state ?

คะนอง ปาลิภัทรางกูร*

Kanong Paliphatrangkura

พระมหาพัฒน์ สหัสสุขมณัง**

Phramaha Phat Sahassukmankong

สาขาพุทธศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ประเทศไทย

Buddhist Studies, Thammasat University, Thailand

Email: kanong.p@arts.tu.ac.th

Received: January 21, 2023

Revised: February 13, 2023

Accepted: February 15, 2023

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (๑) พิจารณาว่าประเทศไทยเป็นรัฐศาสนาหรือไม่ (๒) ประเมินความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างพุทธศาสนากับราชอาณาจักรไทย และ (๓) พิจารณาว่าพุทธศาสนาได้รับประโยชน์จากอาณาจักรจริงหรือไม่ ใช้วิธีวิจัยเอกสารและวิเคราะห์ข้อมูล รวบรวมและวิเคราะห์รัฐธรรมนูญ ข้อกฎหมาย ตลอดจนข้อเขียนทางวิชาการ งานวิจัย หนังสือ และบทความที่เกี่ยวข้อง ผลการวิจัยพบว่า แม้ประเทศไทยจะจัดอยู่ในกลุ่มรัฐฆราวาสไม่ได้ แต่ก็จัดว่าเป็นรัฐศาสนาไม่ได้เช่นกัน ในราชอาณาจักรไทย อำนาจอธิปไตยไม่ได้มาจากพุทธศาสนา ตรงกันข้ามพุทธศาสนาแบบไทยกลับถูกใช้เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับรัฐธรรมนูญ รัฐธรรมนูญและรัฐบาลใช้อำนาจควบคุมและครอบงำทุกศาสนาในรัฐ ประเทศไทยจึงไม่ใช่รัฐศาสนา เพราะความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับศาสนายังมีความคลุมเครือ

คำสำคัญ: ประเทศไทย; รัฐ; ศาสนา; รัฐศาสนา

* นายคะนอง ปาลิภัทรางกูร Mr. Kanong Paliphatrangkura อาจารย์คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
Lecturer, Faculty of Liberal Arts, Thammasat University

** พระมหาพัฒน์ สหัสสุขมณัง Phramaha Phat Sahassukmankong นักศึกษาปริญญาโท สาขาพุทธศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ M.A.Student, Buddhist Studies, Thammasat University

Abstract

This research aims to (1) consider whether Thailand is a religious state or not (2) evaluate the power relationship between Buddhism and the kingdom of Thailand and (3) consider whether Buddhism actually gets benefit from the kingdom or not. Documentary research method and data analysis were conducted. Thai constitutions, laws, as well as the academic writings, research papers, books, and the relevant articles were collected and analyzed. The research result shows that although Thailand cannot be categorized as a secular state, it could not also be classified as a religious state. In the kingdom of Thailand, state power does not come from Buddhism. On the contrary, Thai Buddhism has been used to establish the legitimacy to the sovereign. The sovereign and his government have exercised their power to control and dominate all religions in the state. Thailand is not, therefore, a religious state since the relationship between it and religions has been ambiguous.

Keywords: Thailand; State; Religion; Religious State

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

รัฐไทยมีความสัมพันธ์กับศาสนามาช้านาน พุทธศาสนาได้เข้ามาสู่สยามประเทศ ในรูปแบบลัทธิต่าง ๆ ๔ ยุค ด้วยกัน กล่าวคือ ยุคหินยานแห่งเถรวาท ยุคมหายาน ยุคหินยานอย่างพุกาม และยุคหินยานลังกาวงศ์^๑ เมื่อพุทธศาสนานิกายเถรวาทเข้ามามีอิทธิพลในไทย ผู้ปกครองก็ได้ดำเนินรอยตามพระเจ้าอโศกมหาราช โดยนำเอาหลักธรรมทางศาสนามาใช้บริหารบ้านเมือง และอบรมสั่งสอนประชาชน ทำให้พุทธศาสนากับรัฐไทยมีความผูกพันเกี่ยวพันต่อกัน พ่อขุนรามคำแหงมหาราชได้ทรงรับเอาพุทธเถรวาทแบบลังกาวงศ์เข้ามาอุปถัมภ์ในกรุงสุโขทัย ไปถึงรัชสมัยของพญาลิไท (พระมหาธรรมราชาที่ ๑) รัฐไทยกับพุทธศาสนาก็ยิ่งผูกพันแนบแน่นกันมากขึ้น โลกทัศน์ของชนชั้นนำและประชาชนทั่วไปอยู่ภายใต้คติความคิดแบบไตรภูมิตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

การก้าวเข้าสู่สมัยใหม่ในยุครัตนโกสินทร์ก่อให้เกิดการตีความพุทธศาสนาในเชิงเหตุผลนิยมมากขึ้น และพร้อมกับภัยคุกคามจากตะวันตกต่อรัฐไทย ทำให้ชนชั้นนำพยายามสร้างกระแสชาตินิยมขึ้น พุทธศาสนาเป็นอีกหนึ่งเครื่องมือในการสร้างกระแสดังกล่าว และในที่สุดก็ได้ก้าวไปสู่ความเป็นพุทธศาสนาแห่งรัฐไทย การเกี่ยวพันกันอย่างใกล้ชิดเช่นนี้ ทำให้คณะสงฆ์ถูกควบคุมด้วยสมณศักดิ์ ตำแหน่งการปกครอง และผลประโยชน์ต่าง ๆ หลังการปฏิรูปคณะสงฆ์ในสมัยรัชกาลที่ ๕ พุทธศาสนาได้ถูกใช้เป็นเครื่องมือ

^๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *ตำนานพระพุทธเจดีย์*, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางสัมฤทธิ์ สุขประยูร, ๒๕๑๐), หน้า ๗๘-๙๑.

ในการสร้างรัฐไทยผ่านมหาเถรสมาคม หลักคำสอนและธรรมเนียมที่เคยมีความหลากหลายตามค่านิยมและประเพณีของแต่ละท้องถิ่นถูกตีความใหม่ให้สอดคล้องกับคณะสงฆ์ส่วนกลาง และความสัมพันธ์นี้ก็ดำรงอยู่เรื่อยมาจนปัจจุบัน^๒

อย่างไรก็ดี ในมุมมองของพุทธศาสนิกชนทั่วไป พระสงฆ์ยังดำรงอยู่ในฐานะของผู้ทรงศีล มีสถานะที่สูงกว่าคนธรรมดาทั่วไป สถาบันสงฆ์ยังคงเป็นสิ่งดีน่าเคารพเลื่อมใส เพียงแต่มีผู้ที่เข้ามาเกาะเกี่ยวผลประโยชน์มากขึ้น ทั้งผลประโยชน์ที่ได้จากประชาชนทั่วไปและผลประโยชน์ที่ได้จากรัฐ การมีผลประโยชน์ที่ได้จากรัฐนี้เอง ทำให้คนรุ่นใหม่มองว่า รัฐไทยมีสัมพันธ์กับศาสนาไปในแนวทางที่ไม่เป็นประชาธิปไตย และมองว่ารัฐไทยเป็นรัฐศาสนาหรือนิยมเอียงไปทางรัฐศาสนา อีกทั้งภายใต้บริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป การคงอยู่ของคณะสงฆ์ที่สนองต่อนโยบายของรัฐขัดต่อความเป็นประชาธิปไตย เพราะตามหลักประชาธิปไตย มนุษย์ย่อมมีเสรีภาพทางความคิดและลัทธิความเชื่อต่าง ๆ รัฐจะเข้ามาบีบบังคับเพียงเพื่อเป็นหลักประกันเสรีภาพในทางศาสนาและความเชื่อของประชาชนผู้อยู่ภายใต้การปกครองเท่านั้น แต่ในยุคปัจจุบัน เนื่องด้วยความเป็นประชาธิปไตยในสังคมไทยยังไม่สมบูรณ์เต็มที่ คนรุ่นใหม่และนักวิชาการบางท่านจึงมองว่า การที่รัฐไทยดำเนินนโยบายเอื้อประโยชน์แก่พุทธศาสนา อีกทั้งมีการเคลื่อนไหวทั้งในสภาและนอกสภาในทางที่จะทำให้มีกฎหมายทางศาสนา ทำให้รัฐไทยมีความเป็นรัฐพุทธศาสนามากขึ้นโดยลำดับ^๓

แนวคิดเรื่องรัฐศาสนานี้ ยังไม่มีการกำหนดคำนิยามที่แน่ชัด ทั้งนี้เพราะศาสนากับรัฐอยู่คู่กันมายาวนาน ในขณะที่แนวคิดเรื่องรัฐโลกวิสัยยังเป็นแนวคิดที่ค่อนข้างใหม่ในแง่ประวัติศาสตร์ การไม่มีคำนิยามแน่ชัดเช่นนี้ ทำให้การพิจารณาความเป็นรัฐศาสนาจำเป็นต้องใช้กรอบแนวคิดของรัฐโลกวิสัยและตัวอย่างของรัฐโลกวิสัยมาร่วมด้วย งานวิจัยชิ้นนี้ต้องการศึกษาว่า สถานะของรัฐไทยอยู่ตรงไหนกันแน่ระหว่างรัฐศาสนากับรัฐโลกวิสัย โดยประเมินความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างศาสนจักรและอาณาจักร และพิจารณาต่อว่าในความสัมพันธ์ดังกล่าว พุทธศาสนาได้รับประโยชน์จากรัฐไทยจริงอย่างที่คนรุ่นใหม่และนักวิชาการบางท่านตั้งข้อสังเกตหรือไม่

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อพิจารณาว่ารัฐไทยเป็นรัฐศาสนาหรือไม่
๒. เพื่อประเมินความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างศาสนจักรและอาณาจักรของรัฐไทย
๓. เพื่อพิจารณาว่าพุทธศาสนาได้รับประโยชน์จากรัฐไทยจริงหรือไม่

^๒ พระไพศาล วิสาโล, พุทธศาสนาไทยในอนาคต : แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๕๒), หน้า ๔๙-๘๑.

^๓ สุรพศ ทวีศักดิ์, “รัฐศาสนากำลังจะมา?”, ประชาไท, ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๖๕, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://prachatai.com/journal/2022/05/98598> [๑๒ กรกฎาคม ๒๕๖๕].

กรอบแนวคิดทฤษฎีที่สำคัญในการวิจัย

แนวคิดรัฐโลกวิสัยมองว่ารัฐกับศาสนาต้องแยกเป็นอิสระจากกัน บุคคลทุกคนในรัฐมีสิทธิและเสรีภาพในการนับถือศาสนา โดยไม่ถูกแบ่งแยกหรือลดทอนสิทธิและเสรีภาพของปัจเจกบุคคล และแนวคิดแบบเทวธิปไตยที่อำนาจรัฐมาจากอำนาจทางศาสนา อาจกล่าวได้ว่าเป็นตัวอย่างของรัฐศาสนาที่เห็นได้ชัดที่สุด

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary research) รวบรวม และวิเคราะห์บทบัญญัติในรัฐธรรมนูญ ข้อกฎหมาย ข้อเขียนทางวิชาการ งานวิจัย หนังสือ และบทความที่เกี่ยวข้อง เพื่อหาคำตอบตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

รัฐศาสนา หมายถึง รัฐที่มีศาสนาประจำรัฐ กฎหมายและระเบียบปฏิบัติต่าง ๆ ในรัฐได้รับอิทธิพลมาจากศาสนา สถาบันทางศาสนามีอำนาจครอบงำและชี้นำรัฐ

รัฐโลกวิสัย หมายถึง รัฐที่ไม่มีศาสนาประจำรัฐ ดำเนินการปกครองบ้านเมืองโดยปราศจากอิทธิพลจากศาสนา และให้องค์การศาสนาปกครองตนเองโดยปราศจากอิทธิพลของรัฐ

ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทำให้เห็นมุมมองและข้อค้นพบที่นักคิดแต่ละท่านได้เสนอไว้ดังนี้

วอเรนท์ เอส โกลด์สไตน์ มองว่า การเชื่อมโยงกันระหว่างรัฐกับศาสนาเกิดขึ้นมายาวนานจนอาจนับได้ตั้งแต่จุดเริ่มต้นของการมีรัฐเลยทีเดียว รัฐศาสนาได้สร้างปัญหาไว้อย่างมาก ไม่ใช่เพียงความอยู่ดีศรีธรรมที่มีต่อชนกลุ่มน้อยทางความเชื่อในรัฐ ด้วยการบังคับกฎหมายของศาสนาใช้กับทุกคนเท่านั้น แต่ยังก่อให้เกิดปัญหาระหว่างรัฐกับรัฐได้ด้วย ตัวอย่างเช่น รัฐอิสลามอิหร่านและรัฐอิสราเอล เป็นต้น โกลด์สไตน์ไม่ได้บอกว่ารัฐควรก้าวไปสู่ความเป็นรัฐโลกวิสัย แต่ควรเป็นรัฐที่เป็นกลางทางศาสนา เพราะแนวคิดโลกวิสัยได้กลายเป็นลัทธิเสียเอง^๔

^๔ Warren S Goldstein, “On the religious state, the secular state, and the religion-neutral state”, *Critical Research on Religion*, Vol.10 Issue 1 (April 2022): 3-6.

แอนดรูว์ คอปสัน กล่าวถึงหลักการโลกวิสัยที่จอห์น บาเบรธ ระบุไว้ว่าต้องประกอบด้วยสามส่วน คือ การแยกสถาบันทางศาสนาออกจากสถาบันของรัฐ เสรีภาพทางความคิดและทางศาสนาสำหรับทุกภาคส่วน และการไม่เลือกปฏิบัติจากรัฐด้วยเหตุแห่งศาสนาหรือไม่มีศาสนา แอนดรูว์ได้สรุปว่า หลักการนี้ไม่เคยได้รับการปฏิบัติครบถ้วนในรัฐใด ๆ เป็นเพียงอุดมคติที่บาเบรธปรารถนาให้การเมืองขับเคลื่อนไปในทิศทางนั้นเท่านั้น^๕

พอล คลิเตอร์ และ อาฟชิน เอลเลียน ได้เสนอความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับศาสนาไว้ ๕ รูปแบบ ประกอบด้วย

๑) Atheist state รัฐต้านศาสนา ไม่เห็นด้วยกับการมีอยู่ของหน่วยงานทางศาสนา

๒) Theocratic state รัฐเทวธิปไตย ที่อำนาจของรัฐมีพื้นฐานมาจากศาสนาและเชิดชูศาสนาใดศาสนาหนึ่ง

๓) Official church state รัฐที่มีศาสนาประจำชาติ คือมีศาสนาที่รัฐให้การสนับสนุนหลักอยู่ แต่ยอมให้มีศาสนาอื่นอยู่ร่วมในสังคมโดยไม่เบียดเบียน

๔) Multiculturalist state รัฐพหุวัฒนธรรมที่สนับสนุนทุกศาสนา

๕) Agnostic state หรือ Secular state รัฐโลกวิสัยที่เป็นกลางกับทุกศาสนา^๖

รูปแบบเหล่านี้ช่วยให้เข้าใจสถานะของรัฐต่าง ๆ ได้ดีขึ้น และตระหนักว่ารัฐไม่ได้มีเพียงสองรูปแบบ คือ รัฐโลกวิสัยและรัฐศาสนาเท่านั้น

สุรพศ ทวีศักดิ์ กล่าวว่า แนวคิดโลกวิสัยคือแนวคิดที่ว่า “รัฐกับศาสนาต้องแยกเป็นอิสระจากกัน” การแยกเป็นอิสระจากกันก็เพื่อให้หลักประกันว่า กลุ่มหรือองค์กรทางศาสนาต่าง ๆ จะไม่แทรกแซงกิจการของรัฐ และรัฐก็ต้องไม่แทรกแซงกิจการทางศาสนา สำหรับรัฐโลกวิสัยก็คือรัฐที่นำแนวคิดโลกวิสัยมาปรับใช้ โดยมีการแยกศาสนาจากรัฐ และเคารพสิทธิมนุษยชนของพลเมืองทุกคนอย่างเท่าเทียม ไม่มีใครได้เปรียบหรือเสียเปรียบเพราะเหตุแห่งความเชื่อของพวกเขา^๗

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) ปัจจุบันดำรงตำแหน่ง ที่ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต) ได้พูดถึงความผูกพันระหว่างรัฐกับศาสนาว่า การที่ทั้งสองฝ่ายจะไม่สัมพันธ์กันเลยเห็นจะเป็นไปไม่ได้ เพราะว่าศาสนาเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับประชาชน และรัฐก็ปกครองประชาชนอยู่ ประเทศที่ว่าแยกรัฐกับศาสนาออกจากกัน อย่างประเทศสหรัฐอเมริกาที่มีความสัมพันธ์กับศาสนาอยู่ เช่น คำปฏิญาณของ

^๕ Andrew Copson, **Secularism**, (Oxford: Oxford University Press, 2017), p.2.

^๖ Paul Cliteur and Afshin Ellian, "The Five Models for State and Religion: Atheism, Theocracy, State Church, Multiculturalism, and Secularism", **ICL Journal**, Vol.14 No.1 (June 2020): 103-132.

^๗ สุรพศ ทวีศักดิ์, **รัฐกับศาสนา : ศีลธรรม อำนาจและอิสรภาพ**, (กรุงเทพมหานคร: สยามปริทัศน์, ๒๕๖๑), หน้า ๑๗๙-๑๘๓.

อเมริกา ที่สภาองค์กรสมิทธิให้เพิ่มคำว่า Under God ต่อท้ายคำว่า One Nation ก็แสดงว่า มีอิทธิพลของศาสนาคริสต์ในเชิงนามธรรมอยู่ การแยกตัวออกจากศาสนาแท้จริงแล้วเป็นเพราะศาสนาคริสต์มีหลายนิกาย จึงต้องบัญญัติลงในกฎหมาย เพื่อไม่ให้ใครได้เปรียบเสียเปรียบมากเกินไปกว่ากัน^๘

เฮเลน เจมส์ ได้พูดถึงความเกี่ยวพันที่พุทธศาสนาปรากฏเคียงคู่ไปกับการใช้ความรุนแรง กล่าวถึงในแง่ของการเป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดชาตินิยมและการที่รัฐให้สิทธิพิเศษบางอย่างแก่ชาวพุทธ ทำให้สรุปได้ว่ารัฐไทยไม่ใช่รัฐฆราวาส แม้จะมีบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญว่าให้เสรีภาพด้านศาสนาก็ตาม^๙

ศุภณัฐ บัวกลาง เขียนวิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต สรุปเรื่องเสรีภาพทางศาสนาในกฎหมายไทยไว้ว่า การรับรองเสรีภาพในทางศาสนาและความเชื่อในรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันมีความถดถอยลงเมื่อพิจารณาความเป็นกลางของรัฐกับเสรีภาพในทางศาสนาและความเชื่อในระบบกฎหมายไทย แม้รัฐธรรมนูญฉบับล่าสุดจะไม่ได้กำหนดให้พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ หรือนำข้อกำหนดทางพุทธศาสนามาบัญญัติเป็นกฎหมายใช้บังคับกับทุกคนดังเช่นในรัฐศาสนาอื่น ๆ แต่ก็ยังเห็นได้ชัดว่ารัฐไทยไม่ได้เป็นกลางทางศาสนา^{๑๐}

จากวรรณกรรมต่าง ๆ ข้างต้น ดูเหมือนจะบ่งชี้ว่ารัฐไทยไม่ใช่รัฐโลกวิสัย แต่ก็ยังไม่มีคำตอบชัดเจนว่า แล้วรัฐไทยเป็นรัฐศาสนาหรือไม่ ผู้วิจัยจึงต้องการหาคำตอบในเรื่องนี้ และพิจารณาความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างศาสนจักรและอาณาจักร และสุดท้ายจะพิจารณาว่าพุทธศาสนาได้รับประโยชน์จากรัฐไทยจริงหรือไม่

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีวิจัยเชิงเอกสาร ประกอบด้วย ๒ ขั้นตอน คือ

๑. เก็บรวบรวมข้อมูลจากบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญ กฎหมาย ธรรมเนียมการปกครอง ประเพณีปฏิบัติ ตลอดจนงานเขียนของนักวิชาการ เอกสารงานวิจัย หนังสือ และบทความทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง
๒. นำข้อมูลที่ได้นำไปตีความ เปรียบเทียบ วิเคราะห์ สรุปสาระสำคัญ และนำเสนอผลการวิจัย

^๘ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), รัฐกับพระพุทธศาสนา ถึงเวลาชำระล้างหรือยัง, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๓๗), หน้า ๒๗-๓๕.

^๙ เฮเลน เจมส์, รัฐฆราวาสและความรุนแรงในรัฐพุทธ : กรณีของไทยและเมียนมา, แปลโดย ลลิตา หาญวงศ์, (กรุงเทพมหานคร: ภาพพิมพ์, ๒๕๖๒), หน้า ๓๐๘-๓๑๓.

^{๑๐} ศุภณัฐ บัวกลาง, “ความเป็นกลางของรัฐกับเสรีภาพในทางศาสนาและความเชื่อ”, วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต, สาขากฎหมายมหาชน (คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๙), หน้า ๑๕๓-๑๕๕.

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ทำให้ทราบสถานะของรัฐไทยว่าเป็นรัฐศาสนาหรือรัฐโลกวิสัยกันแน่
๒. ทำให้ทราบความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างศาสนจักรและอาณาจักรของรัฐไทย
๓. ทำให้ทราบว่าในสถานะดังกล่าวพุทธศาสนาได้รับประโยชน์จากรัฐไทยจริงหรือไม่

ผลการวิจัยและอภิปรายผล

งานวิจัยนี้มีจุดประสงค์เพื่อหาคำตอบเรื่อง ประเทศไทยถือเป็นรัฐศาสนาหรือไม่ มีผลการวิจัยและข้ออภิปราย ดังต่อไปนี้

๑. ตามกฎหมายรัฐไทยเป็นรัฐศาสนาหรือไม่

คำว่า รัฐศาสนา (Religious State) ยังไม่มีคำนิยามที่แน่ชัด แต่ลักษณะของรัฐที่ใกล้เคียงรัฐศาสนามากที่สุด น่าจะเป็นรัฐที่ใช้ระบอบเทวธิปไตย (Theocracy) อันถือว่าอำนาจสิทธิขาดของผู้ปกครองมาจากความเชื่อทางศาสนา ในปัจจุบันยังคงมีประเทศลักษณะนี้อยู่โดยจะมีผู้นำทางศาสนาเป็นผู้ปกครองสูงสุดของประเทศ เช่น นครรัฐวาติกันและสาธารณรัฐอิสลามอิหร่าน หรือประเทศที่มีฆราวาสเป็นผู้ปกครองแต่มีฐานความเชื่อเรื่องความชอบธรรมแห่งอำนาจมาจากศาสนา นำไปสู่การออกกฎหมายที่มีรากฐานมาจากศาสนา เช่น รัฐอิสลามทั้งหลายใช้กฎหมายชารีอะ^{๑๑} และนครรัฐวาติกันใช้กฎหมายศาสนาจักร^{๑๒} เป็นต้น

การแบ่งประเภทรัฐว่าเป็นรัฐโลกวิสัยหรือรัฐศาสนา สิ่งแรกที่ต้องพิจารณาคือตัวบทกฎหมาย เพราะกฎหมาย (โดยเฉพาะรัฐธรรมนูญ) ถือเป็นตัวกำหนดแบบแผนการปกครองประเทศนั้น ๆ กรณีของประเทศไทยก็เช่นกัน จากการพิจารณารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ปีพุทธศักราช ๒๕๖๐ พบว่า รัฐไทยไม่ได้มีการบัญญัติพุทธศาสนาไว้เป็นศาสนาประจำชาติ แม้ในทางสังคมจะมีองค์กรชาวพุทธเรียกร้องให้บัญญัติพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไว้ในรัฐธรรมนูญก็ตาม แต่รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันก็ไม่ได้บรรจุลงไปเช่นนั้น ทำให้งานวิจัยของต่างชาติที่จัดความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับศาสนาได้ข้อสรุปว่า ประเทศไทยไม่ใช่รัฐศาสนา แม้จะรายล้อมไปด้วยประเทศที่เป็นรัฐศาสนาและรัฐที่มีความโน้มเอียงทางศาสนาก็ตาม^{๑๓}

^{๑๑} The Embassy of The Kingdom of Saudi Arabia, “Legal and Judicial Structure”, [Online], Available: shorturl.at/jnyZ8 [19 July 2022].

^{๑๒} Vatican, “Code of Canon Law”, [Online], Available: shorturl.at/qvwA2 [19 July 2022].

^{๑๓} Pew Research Center, “Many Countries Favor Specific Religions, Officially or Unofficially”, [Online], Available: shorturl.at/atZR5 [19 July 2022].

อย่างไรก็ดี แม้ว่าประเทศไทยจะไม่ระบุงานประจําชาติไว้ในรัฐธรรมนูญ แต่นักวิชาการบางท่านก็มองว่า ประเทศไทยไม่มีความเท่าเทียมทางศาสนา^{๑๔} และเมื่อเราพิจารณารัฐธรรมนูญ จะพบบทบัญญัติที่ดูโน้มเอียงไปทางพุทธศาสนา เช่น มาตรา ๗ ‘พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะและทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภก’ และมาตรา ๖๗ ‘รัฐพึงอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนาและศาสนาอื่น ในการอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนาอันเป็นศาสนาที่ประชาชนชาวไทยส่วนใหญ่นับถือมาช้านาน รัฐพึงส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษาและการเผยแผ่หลักธรรมของพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อให้เกิดการพัฒนาจิตใจและปัญญา และต้องมีมาตรการและกลไกในการป้องกันมิให้มีการบ่อนทำลายพระพุทธศาสนาไม่ว่าในรูปแบบใด และพึงส่งเสริมให้พุทธศาสนิกชนมีส่วนร่วมในการดำเนินมาตรการหรือกลไกดังกล่าวด้วย’^{๑๕}

เมื่อพิจารณาเฉพาะสองมาตรานี้จะเข้าใจว่า รัฐธรรมนูญไทยให้การรับรองสถานะของพุทธศาสนาเป็นกรณีพิเศษยิ่งกว่าศาสนาอื่น แต่เมื่อไปดูมาตราอื่น ๆ ในหมวดสิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย จะพบว่ามีการกำหนดให้มนุษย์ทุกคนเท่าเทียมกันตามกฎหมาย โดยไม่คำนึงถึงความเชื่อทางศาสนา อนุญาตให้ทุกคนนับถือศาสนาและเลือกปฏิบัติตามหลักศาสนาได้ตามต้องการตราบใดที่ไม่เป็นภัยคุกคามต่อรัฐ^{๑๖} เห็นได้ว่าสิทธิเสรีภาพเรื่องความเชื่อของประชาชนชาวไทยนั้น รัฐธรรมนูญให้สิทธิและเสรีภาพแก่ประชาชนในการนับถือศาสนาตามความเชื่อของตน

หากดูกฎหมายรัฐธรรมนูญ เราจะเห็นว่ารัฐไทยมีทั้งส่วนที่เป็นรัฐโลกวิสัยและส่วนที่เป็นรัฐศาสนาอยู่ร่วมกัน และเมื่อพิจารณาเพิ่มเติมลงไปเราจะพบว่า ประเทศไทยมีกฎหมายลูกที่มีศักดิ์รองลงมาจากรัฐธรรมนูญอยู่ด้วย และกฎหมายเหล่านั้นไม่ได้มีแต่เฉพาะที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังมีกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับศาสนาคริสต์และอิสลามอีกด้วย เช่น พระราชบัญญัติว่าด้วยการใช้กฎหมายอิสลามในเขตจังหวัดปัตตานี นราธิวาส ยะลา และสตูล พ.ศ. ๒๕๔๙, พระราชบัญญัติส่งเสริมกิจการฮัจญ์ พ.ศ. ๒๕๒๔, และพระราชบัญญัติว่าด้วยลักษณะฐานะของวัดบาทหลวงโรมันคาทอลิกในกรุงสยาม เป็นต้น

การพิจารณาเรื่องรัฐศาสนาและรัฐโลกวิสัย จึงต้องมองไปถึงบริบททางประวัติศาสตร์ด้วย หากเรามองย้อนไปในอดีต รัฐที่กลายเป็นรัฐศาสนาโดยเฉพาะในยุโรปเพราะมีการอ้างเทวสิทธิ์โดยให้พระสันตปาปาแต่งตั้งกษัตริย์ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้หายไปพร้อมกับการเกิดขึ้นของรัฐสมัยใหม่ สังคมตะวันตกผ่านความขัดแย้งทางศาสนาจากการถูกกดขี่ทางศาสนา เกิดสงครามทางศาสนาในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ และจบลงด้วยสนธิสัญญาเวสต์ฟาเลีย อันเป็นสิ่งที่ถือกันว่าเป็นกำเนิดของรัฐสมัยใหม่ เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้อำนาจของฝ่ายรัฐพ้นไปจากศาสนา ภายใต้วิวัฒนาการเช่นนี้ได้นำไปสู่การร่างรัฐธรรมนูญเพื่อเป็น

^{๑๔} สุรพศ ทวีศักดิ์, รัฐกับศาสนา : ศีลธรรม อำนาจและอิสรภาพ, หน้า ๑๐๕.

^{๑๕} รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐, ใน ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๑๓๔ ตอนที่ ๔๐ ก (๖ เมษายน ๒๕๖๐), หน้า ๔, ๑๗.

^{๑๖} อ้างแล้ว, หน้า ๘-๙.

หลักประกันเสรีภาพในทางศาสนาและความเชื่อของประชาชน โดยรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและศาสนาย่อมแตกต่างกันไปตามภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของแต่ละประเทศ แต่โดยทั่วไปแล้วต่างยอมรับการแบ่งแยกรัฐกับศาสนาออกจากกัน ไม่มีการสถาปนาศาสนาประจำชาติแต่อย่างใด

ด้วยเหตุที่แนวคิดเรื่องรัฐโลกวิสัยนี้พัฒนามาจากประวัติศาสตร์ของสังคมตะวันตก เกิดขึ้นหลังจากสังคมตะวันตกเกิดความแตกแยกทางศาสนา ต่างไปจากกรณีของประเทศไทยที่เมื่อปฏิรูปมาสู่ความเป็นรัฐสมัยใหม่ ได้นำเอาศาสนามาเป็นเครื่องมือสร้างระบบราชการครอบงำศาสนาเอาไว้ และศาสนาได้กลายเป็นเครื่องมือสร้างความมั่นคงของสถาบันกษัตริย์อีกด้วย แนวคิดเกี่ยวกับรัฐโลกวิสัยเมื่อนำมาใช้กับประเทศไทยซึ่งไม่ได้ผ่านประสบการณ์แบบโลกตะวันตก และรัฐกับศาสนามีความสัมพันธ์ในลักษณะอุปถัมภ์ค้ำจุนซึ่งกันและกัน ย่อมจะมีปัญหาบางประการในการตีความเกี่ยวกับแนวคิดรัฐโลกวิสัย

มายาคติอย่างหนึ่งคือการมีประชาธิปไตยได้ต้องพัฒนารัฐไปสู่ความเป็นรัฐโลกวิสัย ความคิดนี้ค่อนข้างเป็นจริง แต่ไม่เสมอไป รัฐที่เป็นประชาธิปไตยก็สามารถมีศาสนาประจำชาติได้เช่นเดียวกัน กรณีตัวอย่างเช่น ประเทศอังกฤษ ประมุขของรัฐเป็นผู้แต่งตั้งประมุขของคริสตจักรแห่งอังกฤษอันถือเป็นคริสตจักรประจำชาติ และบิชอปในนิกายนี้มีตำแหน่งในสภาสูงของอังกฤษโดยตำแหน่ง อีกทั้งการเกิดขึ้นของรัฐฆราวาสในช่วงแรก เกิดขึ้นเพื่อสนับสนุนอำนาจของกษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ด้วยซ้ำ

หากเราพิจารณาจากประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก กรอบความคิดเรื่องรัฐโลกวิสัยก็ยังคงมีความเข้มข้นที่แตกต่างกัน ในฝรั่งเศสที่กำหนดแยกรัฐออกจากศาสนาอย่างสิ้นเชิง ทำให้ฝรั่งเศสเป็นรัฐโลกวิสัยชัดเจน เช่น มีการออกกฎหมายห้ามการคลุมผมในสถานที่ราชการรวมถึงโรงเรียนของรัฐ เพราะถือว่าเป็นการแสดงออกทางศาสนา ในขณะที่สหรัฐอเมริกาที่เป็นรัฐโลกวิสัยเช่นกันกลับมีความผ่อนปรนในเรื่องนี้มากกว่า ทั้งสองประเทศนี้แม้จะเป็นรัฐโลกวิสัย แต่ก็ยังมีการเฉลิมฉลองเทศกาลทางศาสนา เช่น คริสต์มาสและอีสเตอร์ เป็นต้น เห็นได้ชัดเจนว่า ข้อปฏิบัติบางอย่างได้กลายเป็นเรื่องของประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมไปแล้ว การดูแลรักษาสິงเหล่านี้ไม่ควรถูกนำไปโยงเข้ากับความเป็นรัฐศาสนา ฉะนั้น เมื่อเราพิจารณาถึงวันหยุดทางศาสนา รวมไปถึงความในมาตรา ๖ แห่งรัฐธรรมนูญไทยฉบับปัจจุบันจะเห็นได้ว่า การให้พระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นประมุขของประเทศเป็นพุทธมามกะนั้น ถือเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคมไทยมากกว่าจะเป็นรูปแบบของรัฐศาสนาตามนิยามที่รับรู้กัน

ในประเทศสหรัฐอเมริกา นอกจากเรื่องของวันหยุดแล้ว อิทธิพลของศาสนายังแฝงอยู่ในธรรมเนียมปฏิบัติและรัฐพิธีต่าง ๆ เช่น การปฏิญาณตนของประธานาธิบดี เป็นต้น ตามความเห็นของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต) สาเหตุที่สหรัฐอเมริกาต้องแยกรัฐออกจากศาสนาแท้จริงก็เป็นเพราะศาสนาคริสต์ต่างหากที่มีหลายนิกายไม่เป็นเอกภาพ จนต้องบัญญัติลงในกฎหมายเพื่อไม่ให้ใคร

ได้เปรียบเสียเปรียบมากไปกว่ากัน^{๑๗} อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าต้นเหตุจะเป็นเช่นไร การที่กฎหมายสูงสุดคือ รัฐธรรมนูญของอเมริกาให้สิทธิเสรีภาพทางความเชื่อและแยกรัฐออกจากศาสนาก็ทำให้กล่าวได้ว่า สหรัฐอเมริกาเป็นรัฐโลกวิสัยอย่างแท้จริง^{๑๘}

กรณีของประเทศไทย เหตุผลหนึ่งที่นักวิชาการบางกลุ่มมองว่ารัฐไทยเป็นรัฐศาสนา เพราะมีการเรียนพุทธศาสนาในโรงเรียนของรัฐ แต่ถ้าพิจารณารายละเอียดในแผนการศึกษาของชาติแล้วจะพบว่า เนื้อหาพุทธศาสนาเป็นเพียงส่วนหนึ่งของวิชาสังคมศึกษาเท่านั้น และการเรียนสังคมวัฒนธรรมไทยจำเป็นต้องกล่าวถึงพุทธศาสนาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะพุทธศาสนาได้อยู่คู่กับสังคมไทยมาช้านานอย่างที่รับรู้กันแล้วนั้น

เมื่อพิจารณาความเป็นรัฐโลกวิสัยจากแนวคิดของบาเบรธ ที่อธิบายว่ารัฐโลกวิสัยต้องประกอบด้วย ๓ ส่วน คือ การแยกสถาบันทางศาสนาออกจากสถาบันของรัฐ การมีเสรีภาพทางความคิดจิตสำนึก และศาสนา และการไม่มีเลือกปฏิบัติจากรัฐเพราะมีศาสนาหรือไม่มีศาสนา^{๑๙} เมื่อพิจารณาด้วยหลักการดังกล่าวจะพบว่า รัฐไทยไม่ได้แยกศาสนาออกจากรัฐโดยสิ้นเชิง ศาสนากับรัฐดำรงอยู่ด้วยกัน โดยศาสนาไม่ได้มีอิทธิพลครอบงำรัฐในทางการเมือง แต่กลับถูกรัฐเข้าครอบงำจนความศักดิ์สิทธิ์ของหลักธรรมเสื่อมคุณค่าลง ทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นเครื่องมือโฆษณาชวนเชื่อของรัฐไทย นอกจากนี้ รัฐไทยยังให้เสรีภาพแก่พลเมืองในการเลือกปฏิบัติหรือสมานความเชื่อแบบใดก็ได้ โดยรัฐพร้อมสนับสนุนทุกศาสนาในสังคมไทย ตราบเท่าที่ความเชื่อเหล่านั้นไม่กระทบต่ออำนาจรัฐ ซึ่งเป็นแนวปฏิบัติที่สอดคล้องกับแนวคิดรัฐสมัยใหม่ (ตามสนธิสัญญาเวสต์ฟาเลีย อันเป็นจุดเริ่มต้นของรัฐโลกวิสัย) ที่แมกซ์ เวเบอร์กล่าวไว้ว่ารัฐคือผู้ผูกขาดความรุนแรง^{๒๐} การตอบคำถามว่ารัฐไทยเป็นรัฐศาสนาหรือไม่ จึงไม่อาจพิจารณาจากหลักการรัฐกับศาสนาแยกออกจากกันโดยสมบูรณ์หรือไม่เท่านั้น หากแต่ต้องพิจารณาจากปัจจัยหลายด้านแล้วดูแนวโน้มว่าเป็นไปในทิศทางใด แม้รัฐไทยไม่อาจเทียบได้กับฝรั่งเศสหรืออเมริกา ทำให้ไม่สามารถพูดได้ว่าเป็นรัฐโลกวิสัย แต่กระนั้นรัฐไทยก็ยังไม่ใช่อะไรศาสนา

จากการอธิบายมาจะเห็นว่า แม้รัฐธรรมนูญจะกำหนดให้ประมุขของรัฐเป็นพุทธมามกะ แต่ก็ระบุว่าเป็นอัครศาสนูปถัมภกไว้ด้วย และกำหนดว่าบุคคลย่อมมีสิทธิและเสรีภาพและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน จะเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคลด้วยเหตุความแตกต่างทางศาสนา

^{๑๗} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), *รัฐกับพระพุทธศาสนา ถึงเวลาชำระล้างหรือยัง*, หน้า ๒๗-๓๕.

^{๑๘} The White House, "The Constitution", [Online], Available: <https://www.whitehouse.gov/about-the-white-house/our-government/the-constitution> [22 July 2022]

^{๑๙} Andrew Copson, *Secularism*, (Oxford: Oxford University Press, 2017), p.2.

^{๒๐} André Munro, "state monopoly on violence", *Encyclopedia Britannica*, [Online], Available: <https://www.britannica.com/topic/state-monopoly-on-violence> [22 July 2022]

ไม่ได้ นอกจากนี้ยังบัญญัติไว้ว่า บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการถือศาสนา มีเสรีภาพในการปฏิบัติหรือประกอบพิธีกรรมตามศาสนาของตน ด้วยเหตุที่รัฐไทยให้เสรีภาพแก่ประชาชนในการนับถือลัทธิศาสนาของตน ไม่ได้เชิดชูศาสนาใดศาสนาหนึ่งให้เป็นศาสนาแห่งรัฐ ไม่ได้กีดกันลัทธิศาสนาใด ๆ อีกทั้งไม่ได้บรรจุพุทธศาสนาว่าเป็นศาสนาประจำชาติไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับล่าสุด จึงสรุปได้ว่า ถึงแม้รัฐไทยไม่ใช่รัฐโลกวิสัย แต่รัฐไทยก็ไม่ใช่รัฐศาสนาแต่อย่างใด

๒. ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างศาสนจักรและอาณาจักรของรัฐไทย

ในรัฐสยาม พุทธศาสนาดำรงอยู่ในฐานะเป็นเครื่องมืออบรมสั่งสอนประชาชนให้ดำเนินตามหลักธรรมซึ่งสอดคล้องกับแนวนโยบายแห่งรัฐ พุทธศาสนาไม่เคยมีอิทธิพลเหนือรัฐโดยตรง ยิ่งหลังการปฏิรูปคณะสงฆ์ในสมัยรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ด้วยแล้ว พุทธศาสนาได้ถูกใช้เป็นเครื่องมือในการสร้าง ‘ลัทธิชาตินิยม’ โดยรัฐไทยอย่างชัดเจน คำสอนทางศาสนาถูกใช้เพื่อสนับสนุนอำนาจกษัตริย์และคณะสงฆ์ส่วนกลาง^{๒๑} โดยในอดีตแนวคิดเรื่องความสัมพันธ์ของสถาบันพระมหากษัตริย์ต่อพุทธศาสนาเป็นแนวคิดเดิมตั้งแต่ยุคสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ที่ดำรงสถานะธรรมราชาผู้อุปถัมภ์ศาสนา ซึ่งแตกต่างจากองค์กรศาสนาคริสต์เช่นนครรัฐวาติกัน ที่ปกครองตัวเองด้วยแนวคิดสองดาบ (the two swords doctrine) พระสันตปาปาเป็นผู้มอบอำนาจให้แก่กษัตริย์ สถานะของวาติกันจึงสูงกว่าสถาบันกษัตริย์^{๒๒}

การเมืองเป็นเรื่องของอำนาจ รัฐในระบอบประชาธิปไตยยืนยันอำนาจว่าเป็นของประชาชนทุกคน บนหลักแห่งสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาค อำนาจของรัฐที่อาศัยหลักประชาธิปไตยจึงไม่ผูกโยงกับศาสนา ไม่มีเทวสิทธิ์หรือความศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา ถึงกระนั้นก็ไม่จำเป็นว่ารัฐโลกวิสัยจะต้องเป็นประชาธิปไตยเสมอไป เพราะรัฐคอมมิวนิสต์ที่ต่อต้านศาสนาอย่างสุดโต่งก็จัดเป็นรัฐโลกวิสัยได้ด้วย

บทบาทของพุทธศาสนาที่มีต่อรัฐไทยดูเหมือนว่ามีมาก ทั้งนี้เพราะรัฐไทยได้อาศัยศาสนาเป็นเครื่องมือมาตลอด แต่ก็ได้ผ่อนคลายลงภายหลังจากความคิดแบบชาตินิยมได้ฝังรากลงไปแล้ว ความสำคัญของศาสนากับรัฐในทางการเมืองลดบทบาทไปอย่างเห็นได้ชัดเหลือแต่เพียงพิธีกรรมเท่านั้น ฉะนั้น เมื่อเราลองพิจารณาจะเห็นได้ว่า แม้รัฐไทยจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับศาสนาอย่างมากจนดูเหมือนยังอยู่ใต้ร่มเงาของศาสนา แต่ในเชิงอำนาจแล้วรัฐไทยได้ควบคุมศาสนาเอาไว้ตลอด ตั้งแต่การออกพระราชบัญญัติลักษณะปกครองสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ การตีความคำสอนหรือการใช้ทรัพยากรของศาสนาเพื่อประโยชน์ของรัฐไทยไม่ได้ต้องการเทวสิทธิ์ แม้แต่คดีไตรภูมิที่เคยมีมาก็ถูกมองข้าม ศาสนจักรเป็นเพียงเครื่องมือในการควบคุมประชาชน หากจะมีพระมหากษัตริย์พระองค์ใดเทิดทูนศาสนาด้วยใจจริงก็เป็นเพียงพระราชศรัทธาส่วนพระองค์เท่านั้น

^{๒๑} พระไพศาล วิสาโล, พุทธศาสนาไทยในอนาคต : แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกลดคิมทอง, ๒๕๕๒), หน้า ๔๐-๕๗.

^{๒๒} Catholic Culture, “Catholic Dictionary”, [Online], Available: shorturl.at/fruWX [24 July 2022].

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ประเทศไทยได้อาศัยมหาเถรสมาคมบังคับบัญชาพระสงฆ์ทั่วประเทศในเรื่องต่าง ๆ แม้กระทั่งเรื่องการอุปสมบทเพื่อสืบอายุพระศาสนา ประเทศไทยได้ออกข้อบังคับเรื่องพระอุปัชฌาย์ หากผู้ใดขัดขึ้นก็ลงโทษให้ลาบจำ กำหนดให้ผู้นำคณะสงฆ์ในภูมิภาคต้องได้รับการแต่งตั้งจากรัฐ แม้แต่ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๔๘๔ ที่ถือกันว่ามีความเป็นประชาธิปไตยมากกว่าสมัยใด ๆ คณะสงฆ์ก็ไม่ได้มีอิสระอย่างเต็มที่ เพราะยังถูกควบคุมโดยกระทรวงศึกษาธิการ อันหมายความว่า ผู้มีอำนาจในขณะนั้นยังสามารถครอบงำศาสนาอยู่^{๒๓} ด้วยเหตุที่พุทธศาสนาไม่มีแนวคิดเรื่องสองดาบแบบศาสนาคริสต์ ฉะนั้น ศาสนาจึงไม่มีอิทธิพลเหนือรัฐตั้งแต่นั้น คติไตรภูมิที่ผู้ปกครองรัฐไทยน้อมนำมาใช้ก็เกิดจากความศรัทธาส่วนพระองค์ เมื่อพิจารณาเงื่อนไขทางการเมือง ศาสนาเป็นเพียงเครื่องมือเพิ่มความชอบธรรมให้แก่ผู้ปกครองเท่านั้น โดยเชิงอำนาจแล้วศาสนาไม่มีอำนาจนำใด ๆ ต่อผู้ปกครองเลย ในความสัมพันธ์ของรัฐไทยกับพุทธศาสนาเห็นได้ชัดว่า สุดท้ายแล้วผู้มีบทบาทหน้าที่แท้จริงก็คือรัฐชาติปิตัย ซึ่งเป็นฆราวาส ที่ออกกฎหมายเป็นพระราชบัญญัติคณะสงฆ์และคำสั่งมหาเถรสมาคมในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งก็คือคำสั่งของอาณาจักร ไม่ใช่เป็นคำสั่งของศาสนจักรแต่อย่างใด

นิธิ เอียวศรีวงศ์ เคยให้ความเห็นว่า “พุทธเถรวาทนั้นเป็นหรือเกือบเป็นส่วนหนึ่งส่วนเดียวกับรัฐ ทั้งนี้ ในความหมายของคำสอนซึ่งถูกปรับให้สอดคล้องกับอำนาจรัฐ นักบวชและการศึกษาของนักบวชที่อบรมให้ไม่ขัดแย้งกับอำนาจรัฐ ทรัพยากรของศาสนาซึ่งไม่เป็นอิสระจากรัฐอย่างเด็ดขาดนัก และการบริหารภายในขององค์กรซึ่งจะรวมศูนย์ได้ก็ต้องอาศัยการสนับสนุนของรัฐ”^{๒๔} ประเทศไทยไม่ได้มีกฎหมายเกี่ยวกับพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังมีกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับศาสนาอื่นอีกด้วย การที่รัฐไทยออกกฎหมายเกี่ยวกับศาสนาไม่ใช่การช่วยเหลือศาสนาอย่างแท้จริง เพราะสุดท้ายแล้วสถาบันศาสนาก็ตกอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐ คณะสงฆ์ไม่มีอิสระในการศาสนา ไม่ว่าจะเป็นการเผยแผ่พุทธศาสนาหรือแม้แต่เรื่องพื้นฐานอย่างการรับศาสนทายาทเข้ามาสืบต่อศาสนา ประเทศไทยใช้ศาสนาเพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่ผู้ปกครองเอง อันขัดแย้งกับจุดหมายของศาสนาที่มุ่งเน้นการพัฒนาจิตใจและมีนิพพานเป็นจุดหมายสูงสุด ไม่ใช่การได้มาซึ่งอำนาจและสมณศักดิ์อันเป็นเรื่องส่วนบุคคล เมื่อศาสนาอยู่ใต้อำนาจรัฐเช่นนี้ จึงมีคำถามต่อไปว่า พุทธศาสนาได้รับประโยชน์จากรัฐไทยจริงหรือ

^{๒๓} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), การปกครองคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๔๖.

^{๒๔} นिति เอียวศรีวงศ์, “ศาสนากับการเมืองโดยเปรียบเทียบ”, มติชนสุดสัปดาห์, ฉบับวันที่ ๒๒-๒๘ ตุลาคม ๒๕๖๔, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: www.matichonweekly.com/column/article_476896 [๒๔ กรกฎาคม ๒๕๖๕].

๓. พุทธศาสนาได้รับประโยชน์จากรัฐไทยจริงหรือ

ในเชิงประวัติศาสตร์ การพิจารณาเหตุที่ศาสนาต้องเข้าไปอาศัยอำนาจรัฐนั้นไม่อาจมองได้เพียงด้วยกรอบของแฉกยุคปัจจุบันเท่านั้น จริงอยู่ สมัยก่อนความเจริญและความเสื่อมของศาสนามีปัจจัยหลักขึ้นอยู่กับอำนาจรัฐและผู้ครองอำนาจรัฐ ปัจจัยอื่น ๆ เช่น ความศรัทธาของมวลชนและความประพฤติของพระสงฆ์โดยส่วนมากเป็นองค์ประกอบที่เข้ามาเสริมมากกว่าจะเป็นปัจจัยหลัก เพราะแม้จะมีเหตุการณ์ที่ความพยายามของพระสงฆ์บางรูปหรือปัจเจกบุคคลบางคนและศรัทธาของบางกลุ่ม สามารถทำให้พุทธศาสนาฟื้นฟูขึ้นมาอีกได้ แต่ก็ยังต้องขึ้นอยู่กับนโยบายของผู้ปกครองรัฐอยู่ดี การได้รับอุปถัมภ์จากผู้ปกครองรัฐย่อมเป็นหลักประกันทำให้พุทธศาสนาได้รับผลประโยชน์

ในอินเดียโบราณ พุทธศาสนาได้รับการอุปถัมภ์จากพระเจ้าอโศกมหาราช ผู้สามารถครอบครองอินเดียโบราณอันกว้างขวางเอาไว้ได้พระราชอำนาจ ยุคของพระองค์จึงถือกันว่าเป็นยุคที่รุ่งเรืองที่สุดของพุทธศาสนาในอินเดีย นอกจากนี้ ในพระไตรปิฎกของไทยได้กล่าวของท่านเป็นผู้อุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ ๓ และยังได้กล่าวอีกด้วยว่าท่านได้ส่งสมณทูต ๙ สายไปเพื่อเผยแผ่พุทธศาสนาในที่ต่าง ๆ แม้ในเสาหินอโศกจะกล่าวสถานที่ไม่ครบทุกสาย แต่ย่อมไม่อาจปฏิเสธได้ว่ามีการส่งสมณทูตไปเพื่อประกาศพุทธศาสนา^{๒๕} ความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาในยุคนี้ เกิดจากตัวพระเจ้าอโศกมหาราชเองที่เข้ามาทะนุบำรุงพระศาสนา การเข้ามาช่วยเหลือจากภาครัฐจึงเกิดผลดีต่อศาสนาเป็นอย่างมาก

ในรัฐไทยโบราณ พุทธศาสนาก็ได้ประโยชน์เช่นเดียวกัน แต่เดิมพุทธศาสนา พราหมณ์ ผี อยู่รวมกันมาในบริเวณสุวรรณภูมิแห่งนี้แล้ว ในยุคสุโขทัยที่พุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์เจริญรุ่งเรืองขึ้นมาก็ด้วยการอุปถัมภ์ค้ำชูจากพ่อขุนรามคำแหงมหาราช การที่ผู้ครองอำนาจรัฐเข้ามาอุปถัมภ์ช่วยให้การตั้งมั่นของพุทธเถรวาทแบบลังกาวงศ์เป็นไปด้วยดี เมื่อต่อมามีฐานของประชาชนจำนวนมากที่นับถือพุทธศาสนา รัฐจึงเข้ามาควบคุมและใช้ประโยชน์จากศาสนาอีกทอดหนึ่ง

ในยุคก่อนสมัยใหม่ของรัฐไทย ผู้ปกครองรัฐได้อาศัยคติไตรภูมิสร้างความชอบธรรมให้แก่ตนเอง คล้ายกับการอาศัยเทวสิทธิ์ของรัฐทางยุโรป ในขณะเดียวกันก็ได้มอบสิทธิประโยชน์ต่าง ๆ ให้แก่พุทธศาสนา เช่น ถวายที่ดินปลานางสงฆ์ ถวายข้ารับใช้พระ เป็นต้น กฎหมายก็มีการอ้างอิงถึงหลักศีลธรรมทางพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่า รัฐไทยในยุคจารีตก็มีความเป็นรัฐศาสนาและพุทธศาสนาก็ได้ประโยชน์ร่วมกันมายาวนาน ทั้งในช่วงเริ่มต้นของรัฐสมัยใหม่ในสมัยรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ การเข้ามาของตะวันตกพร้อมลัทธิล่าอาณานิคม ทำให้รัฐไทยกับพุทธศาสนาต้องจับมือกันอย่างแน่นแฟ้น จนเป็นผลให้เกิดพุทธศาสนาแบบ ‘พุทธราชาชาตินิยม’ ขึ้น อย่างไรก็ดี สิ่งนี้เกิดขึ้นในบริบทของโลกที่ต่างไปจากยุคปัจจุบัน

^{๒๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), จารึกอโศก (ธรรมจักรบนเศียรสรีสิงห์) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย, (สมุทรปราการ : สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๒), หน้า ๑๖๓.

ในยุคปัจจุบัน กระแสโลกาภิวัตน์ทำให้โลกเล็กลง มีการติดต่อสื่อสารอย่างใกล้ชิดระหว่างรัฐเกิดขึ้น แม้จะอยู่คนละซีกโลกก็ตาม องค์การระหว่างประเทศต่าง ๆ เข้ามามีอิทธิพลมากขึ้น ความจำเป็นในการ พึ่งพาอาศัยกันระหว่างรัฐกับศาสนาก็น้อยลง ทำให้ต้องพิจารณาว่า การยินยอมอยู่ใต้อำนาจอธิปไตย เป็นอยู่เวลานี้ พุทธศาสนาได้รับประโยชน์จริงหรือไม่

เมื่อชาวไทยเข้ารับการอุปสมบทเป็นพระภิกษุจะได้รับประโยชน์ที่ชัดเจนบางอย่าง เช่น การใช้บริการฟรีในรถสาธารณะ การพักอาศัยฟรีในอารามสงฆ์ การรักษาพยาบาลฟรีในโรงพยาบาลสงฆ์ เป็นต้น ประโยชน์จากสถานภาพพระภิกษุเหล่านี้ ทำให้คนบางกลุ่มมองประเทศไทยว่ามีแนวโน้ม ไปทางรัฐศาสนา แต่การมีสิทธิพิเศษของพระภิกษุดังกล่าวไม่ได้หมายความว่ารัฐไทยต้องเป็นรัฐศาสนา เพราะสิทธิบางอย่างที่พระภิกษุได้รับก็อยู่ในระดับเดียวกันกับสิทธิที่รัฐมอบให้แก่ผู้พิการ สตรี เด็ก และ ผู้สูงอายุ ฉะนั้น จึงไม่เป็นที่ประจักษ์ชัดว่า การมอบสิทธิพิเศษบางอย่างให้พระภิกษุเป็นเหตุให้ ประเทศไทยโน้มไปทางรัฐศาสนา

ในรัฐธรรมนูญไทย ไม่มีบทบัญญัติใดที่รับรองสถานะพระภิกษุให้มีความพิเศษแตกต่างจากพลเมืองทั่วไป ในทางกลับกันพระภิกษุเสียอีกที่ต้องถูกจำกัดสิทธิหลายประการในทางกฎหมาย เช่น ไม่ได้รับสิทธิ เข้าร่วมพิจารณาออกกฎหมาย ไม่ได้รับสิทธิในการออกเสียงเลือกตั้ง โดยมาตรา ๙๖ บัญญัติว่า “บุคคล ผู้มีลักษณะดังต่อไปนี้ในวันเลือกตั้ง เป็นบุคคลต้องห้าม มิให้ใช้สิทธิเลือกตั้ง คือ (๑) เป็นภิกษุ สามเณร นักพรต หรือนักบวช”^{๒๖} การเลือกตั้งเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนชาวไทย พระภิกษุก็เป็นประชาชนชาวไทยคนหนึ่ง แต่กลับถูกจำกัดสิทธิอันชอบธรรมนี้ไป นอกจากนี้ ภายใต้บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญไทย ปัจจุบัน ประชาชนได้รับสิทธิและเสรีภาพในการเดินทางออกนอกประเทศ คนไทยที่ถือสัญชาติไทยทุกคน เพียงมีบัตรประจำตัวประชาชนและเงินค่าธรรมเนียม ก็สามารถไปยื่นเรื่องเพื่อขอรับหนังสือเดินทาง (Passport) อันเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนได้แล้ว แต่พระภิกษุถูกพรากสิทธิขั้นพื้นฐานนี้ไป เพราะก่อนไปยื่นเรื่องขอหนังสือเดินทางจากกระทรวงการต่างประเทศ พระภิกษุต้องยื่นเรื่องเพื่อขออนุมัติ จากเจ้าอาวาสในวัดที่ตนสังกัดก่อน จากนั้นต้องยื่นเรื่องไปตามลำดับชั้นการปกครอง และต้องได้รับอนุมัติ เสียก่อนจึงจะไปยื่นขอรับหนังสือเดินทางได้ เพียงสองเรื่องนี้ก็แสดงให้เห็นว่า รัฐไทยได้ละเมิดสิทธิ ขั้นพื้นฐานของพระภิกษุ ผู้เป็นประชาชนไทยคนหนึ่ง ซึ่งได้รับการคุ้มครองโดยบทบัญญัติรัฐธรรมนูญ มาตรา ๕ ที่ว่า “รัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศ บทบัญญัติใดของกฎหมาย กฎ หรือข้อบังคับ ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญนี้ บทบัญญัตินั้นเป็นอันใช้บังคับมิได้”^{๒๗}

^{๒๖} รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐, ใน ราชกิจจานุเบกษา, หน้า ๒๖.

^{๒๗} รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐, ใน ราชกิจจานุเบกษา, หน้า ๔.

บางแนวคิดมองว่า การมีอยู่ของโรงเรียนวัดและมหาวิทยาลัยสงฆ์ แสดงถึงสิทธิประโยชน์ที่รัฐไทย มอบให้แก่พุทธศาสนา การอ้างเช่นนี้ไม่ถูกต้อง เพราะแต่เดิมรัฐใช้พื้นที่ของวัดในการสร้างโรงเรียน อันเอื้อ ประโยชน์ให้กับรัฐมากกว่าศาสนาเสียอีก การพยายามตัดคำว่าวัดออกจากชื่อโรงเรียนจึงเป็นการลบ ประวัติศาสตร์ และอาจมองได้ว่า รัฐกำลังเบียดเบียนสิทธิของวัดโดยการบังคับใช้ที่ดินวัดเสียด้วยซ้ำ ส่วนการที่มหาเถรสมาคมสั่งห้ามโรงเรียนตัดคำว่าวัดออกจากชื่อโรงเรียนที่อยู่ในพื้นที่ธรณีสถนนั้น ก็ไม่อาจ ถือได้ว่าเป็นการใช้อำนาจเด็ดขาดจากศาสนจักรแต่อย่างใด เพราะข้อโต้เถียงของมหาเถรสมาคมได้ใช้เรื่อง กฎหมายแพ่งขึ้นมาอ้าง^{๒๘}

ส่วนการมีอยู่ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ ๒ แห่ง ที่ดูเหมือนว่ารัฐให้การสนับสนุนพุทธศาสนาเพียง ฝ่ายเดียวนั้น ในความเป็นจริงแล้ว ขรวาสทั้งหญิงและชายสามารถเข้าเรียนในมหาวิทยาลัยสงฆ์ได้ แม้มหาวิทยาลัยสงฆ์จะเปิดให้พระภิกษุสามเณรเข้าเรียนในระดับปริญญาตรี ปริญญาโทและปริญญาเอกได้ แต่ก็ต้องชำระค่าเล่าเรียนเช่นเดียวกับบุคคลทั่วไป หากได้รับการยกเว้นหรือมีสิทธิพิเศษใด ๆ ไม่

นอกจากนี้ มหาเถรสมาคมในฐานะที่เป็นองค์กรของรัฐยังได้ออกคำสั่งห้ามพระภิกษุสามเณรสอบ แข่งขัน หรือสอบคัดเลือก เพื่อรับทุนการศึกษาจากหน่วยงานของรัฐ เว้นแต่เป็นกรณีเข้ารับทุนการศึกษา ในสาขาพุทธศาสนา ปรัชญา ภาษาบาลีสันสกฤตและสาขาอื่น ที่เป็นประโยชน์แก่การศึกษาและการเผยแผ่ พระพุทธศาสนา ที่ได้กำหนดไว้เป็นทุนการศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณรเป็นการเฉพาะ หรือเป็นทุนการ ศึกษาที่จัดสรรเพื่อวัตถุประสงค์ในการเกื้อหนุนพระพุทธศาสนา^{๒๙}

จากคำสั่งข้างต้นจะเห็นว่า พระภิกษุสามเณรซึ่งเป็นพลเมืองของรัฐได้สูญเสียสิทธิในการสอบแข่งขัน หรือคัดเลือกเพื่อรับทุนการศึกษาจากสถาบันการศึกษาของรัฐ อีกทั้งไม่มีอิสรภาพในการเลือกเรียนสาขา วิชาที่ตนต้องการ ด้วยข้ออ้างที่ว่า มหาวิทยาลัยขรวาสสอนวิชาทางโลกอันไม่เหมาะสมกับสมณเพศ

ทั้งที่ในอดีตมีพระสงฆ์ที่รู้วิชาทางโลก เป็นที่พึ่งพิงของขรวาสได้ดี แต่การออกคำสั่งไม่ให้พระสงฆ์ เรียนวิชาการทางโลกในยุคปัจจุบัน ทำให้พระสงฆ์ขาดความรู้ที่เท่าทันโลกภายนอก จำต้องอยู่ได้กรอบที่ ถูกบังคับจากผู้มีอำนาจตลอดไป ถึงแม้จะมีสาขาวิชาหรือหลักสูตรที่เปิดให้เป็นกรณีพิเศษ แต่ก็เป็น การตัดสินใจของสถานศึกษาแต่ละแห่งไป

ประเด็นเรื่องผลประโยชน์ที่พุทธศาสนาได้จากรัฐอีกเรื่องหนึ่งที่ถูกนำมาพูดถึง คือ การอาศัยเงินของ รัฐบาลในการซ่อมแซมบูรณะสถานที่ต่าง ๆ ของทางศาสนา ในเรื่องนี้เราควรพิจารณาเหตุผลที่รัฐต้องเข้ามา บูรณะสถานที่เหล่านั้นด้วย การที่กรมศิลปากรเข้ามาซ่อมแซมบำรุงอาคารสถานที่ต่าง ๆ ในวัดทั่วประเทศ

^{๒๘} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, “มส.สั่งห้ามโรงเรียนตัดคำว่าวัด ออกจากชื่อโรงเรียนที่อยู่ในพื้นที่ ธรณีสถน”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: www.mcu.ac.th/news/detail/7005 [๒๖ กรกฎาคม ๒๕๖๕]

^{๒๙} แลกเปลี่ยนทัศนะ, เล่มที่ ๑๐๙ ตอนที่ ๑๐, (๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๔), หน้า ๒.

เป็นเรื่องของประวัติศาสตร์ ด้วยเหตุที่พุทธศาสนาอยู่กับสังคมไทยมาช้านาน วัดที่มีอายุมากกว่าร้อยปีขึ้นไป ถือเป็นโบราณสถานที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และเป็นที่พึ่งพิงทางจิตใจของชุมชน รัฐไทยจึงสนับสนุนการซ่อมแซมศาสนสถานของพุทธศาสนาและศาสนาอื่น ๆ ไปด้วย หากได้มีแต่ศาสนสถานของพุทธศาสนาเท่านั้นไม่

เมื่อกาลเวลาล่วงเลยมาถึงยุคที่ประชาธิปไตยเริ่มเจริญงอกงามขึ้น รัฐก็ไม่ได้เข้าควบคุมศาสนามากนัก นอกจากความเกี่ยวข้องกันในเชิงพิธีกรรมเท่านั้น พุทธศาสนาได้ให้กำเนิดสำนักวิปัสสนากรรมฐานในรูปแบบต่าง ๆ มากมาย ทั้งที่นำโดยพระภิกษุและฆราวาส ไม่ว่าจะเป็นแนวทางวัดป่าของหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต แนววิปัสสนากรรมฐานของคุณแม่สิริ กรินชัย หรือแม้กระทั่งแนวทางกรรมฐานที่ฆราวาสต่างแดนได้นำเข้ามาในไทย เช่น ศูนย์วิปัสสนาของอาจารย์โกเอ็นก้า เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก หลังจากที่รัฐไทยพัฒนาความเป็นประชาธิปไตยและพัฒนาเสรีภาพทางศาสนา เห็นได้ชัดเจนว่า การรักษาระยะห่างในความสัมพันธ์กับรัฐและการก้าวสู่แนวทางรัฐโลกวิสัยมากขึ้น เปิดโอกาสให้ปัจเจกชนมีเสรีภาพในการเลือกเชื่อและปฏิบัติตามแนวทางที่ตนต้องการ จึงเป็นก้าวอย่างสำคัญในการกลับสู่คำสอนอันบริสุทธิ์ของพระศาสนา ทำให้พุทธศาสนาได้เข้าไปสู่วิถีชีวิตของชุมชนทุกภาคส่วนอย่างแท้จริง

บทสรุป

ประเทศไทยแม้จะมีองค์กรทางศาสนาที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐ มีข้อกำหนดให้ประมุขของรัฐต้องอยู่ภายใต้ศาสนาใดศาสนาหนึ่ง แต่ก็ยังไม่อาจกล่าวได้ว่าประเทศไทยเป็นรัฐศาสนา ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐไทยกับพุทธศาสนาได้ดำเนินมาในลักษณะเอื้อหนุนต่อกัน โดยศาสนาได้ช่วยกล่อมเกล่าประชาชนให้ดำเนินไปตามแนวนโยบายที่รัฐไทยต้องการ ในยุคสมัยที่เผชิญกับความท้าทายจากลัทธิล่าอาณานิคม พุทธศาสนาก็ได้เป็นส่วนหนึ่งในการสร้างความเป็นไทยและลัทธิชาตินิยมขึ้น จนสถาบันทางศาสนาสูญเสียอิสรภาพไปให้กับรัฐไทยโดยสมบูรณ์ กลายเป็นเพียงเครื่องมือรับใช้แนวทางของรัฐเท่านั้น ในความสัมพันธ์เช่นนี้ รัฐได้มอบสิทธิพิเศษบางอย่างขึ้นมาให้แก่คณะสงฆ์ แต่ก็ได้พรากเอาสิทธิขั้นพื้นฐานของสมาชิกสงฆ์ในฐานะพลเมืองไทยไปด้วยเช่นกัน ดังนั้น การรักษาระยะห่างในความสัมพันธ์กับรัฐและการก้าวสู่แนวทางรัฐโลกวิสัยมากขึ้น เปิดโอกาสให้ปัจเจกชนมีเสรีภาพในการเลือกเชื่อและปฏิบัติตามแนวทางที่ตนต้องการ จึงเป็นก้าวอย่างสำคัญในการกลับสู่คำสอนอันบริสุทธิ์ของพระศาสนา ทำให้พุทธศาสนาได้เข้าไปสู่วิถีชีวิตของชุมชนทุกภาคส่วนอย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

กันต์ แสงทอง และ ภัสสร่า บุญญฤทธิ์. “รัฐกับศาสนา : ความไม่ชัดเจนของรัฐไทยในความเป็นรัฐโลกาวิสัยหรือรัฐศาสนา”. วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๑) : ๘๑-๙๒.

แถลงการณ์คณะสงฆ์. เล่มที่ ๑๐๙ ตอนที่ ๑๐. (๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๔).

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). รัฐกับพระพุทธศาสนา ถึงเวลาชำระล้างหรือยัง. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๓๗.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). จารึกอโศก (ธรรมจักรบนเศียรลีลิ่ง) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย. สมุทรปราการ: สำนักพิมพ์ผลิธัมม, ๒๕๕๒.

พระไพศาล วิสาโล. พุทธศาสนาไทยในอนาคต : แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกลบอลคิมทอง, ๒๕๕๒.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตฺโต). การปกครองคณะสงฆ์ไทย. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐. ใน ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๑๓๔ ตอนที่ ๔๐ ก (๖ เมษายน ๒๕๖๐).

วิจักขณ์ พานิช. ธรรมนัว : พุทธธรรมท่ามกลางความขัดแย้งทางสังคมและการเมือง. กรุงเทพมหานคร: ปลากระโดด, ๒๕๕๖.

ศุภณัฐ บัวกลาง. “ความเป็นกลางของรัฐกับเสรีภาพในทางศาสนาและความเชื่อ”. วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์ มหาบัณฑิต. สาขากฎหมายมหาชน คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๙.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. ตำนานพระพุทธเจดีย์. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางสัมฤทธิ์ สุขประยูร, ๒๕๑๐.

สุรพศ ทวีศักดิ์. จากพุทธศาสนาแห่งรัฐสู่พุทธศาสนาที่เป็นอิสระจากรัฐ. กรุงเทพมหานคร : สยามปริทัศน์, ๒๕๖๐.

_____. เปรียบเทียบการปฏิรูปศาสนาคริสต์-พุทธ และสังคมโลกวิสัย. กรุงเทพมหานคร: สยามปริทัศน์, ๒๕๖๔.

_____. รัฐกับศาสนา : ศีลธรรม อำนาจและอิสรภาพ. กรุงเทพมหานคร: สยามปริทัศน์, ๒๕๖๑.

_____. อลาพุทธราชาชาตินิยม: วิเคราะห์แนวคิดชาตินิยมแบบพุทธของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต). กรุงเทพมหานคร: อิลูมินันส์ เอ็ดิชั่นส์, ๒๕๖๔.

เฮเลน เจมส์. รัฐฆราวาสและความรุนแรงในรัฐพุทธ : กรณีของไทยและเมียนมา. แปลโดย สลิตา หาญวงศ์. กรุงเทพมหานคร: อีลลูมินันซ์ เอ็ดดิชั่นส์, ๒๕๖๒.

Cliteur, Paul and Ellian, Afshin. “The Five Models for State and Religion: Atheism, Theocracy, State Church, Multiculturalism, and Secularism”. *ICL Journal*. Vol.14 No.1 (June 2020): 103-132.

Copson, Andrew. **Secularism**. Oxford: Oxford University Press, 2017.

Goldstein, Warren S. “On the religious state, the secular state, and the religion-neutral state”. *Critical Research on Religion*. Vol.10 Issue 1 (April 2022): 3-6.

Larsson, Thomas. “Secularisation, secularism, and the Thai state”. in Pavin Chachaval-pongpan, (Editor). **Routledge Handbook of Contemporary Thailand**. New York: Routledge, 2019.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. “ศาสนากับการเมืองโดยเปรียบเทียบ”. มติชนสุดสัปดาห์. ๒๒-๒๘ ตุลาคม ๒๕๖๔ [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: www.matichonweekly.com/column/article_476896 [๒๔ กรกฎาคม ๒๕๖๕].

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. “มส. สั่งห้ามโรงเรียนตัดคำว่าวัด ออกจากชื่อโรงเรียนที่อยู่ในพื้นที่ธรณีสัณธ์”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: www.mcu.ac.th/news/detail/7005 [๒๖ กรกฎาคม ๒๕๖๕].

สุรพศ ทวีศักดิ์. “รัฐศาสนากำลังจะมา?”. ประชาไท. ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๖๕. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://prachatai.com/journal/2022/05/98598> [๑๒ กรกฎาคม ๒๕๖๕]

Catholic Culture. “Catholic Dictionary”. [Online]. Available: shorturl.at/fruWX [24 July 2022]

Munro, André. “state monopoly on violence”. *Encyclopedia Britannica*. [Online]. Available: <https://www.britannica.com/topic/state-monopoly-on-violence> [22 July 2022].

Pew Research Center. “Many Countries Favor Specific Religions, Officially or Unofficially”. [Online]. Available: shorturl.at/atZR5 [19 July 2022].

The Embassy of The Kingdom of Saudi Arabia. “Legal and Judicial Structure”. [Online]. Available: shorturl.at/jnyZ8 [19 July 2022].

The White House. “The Constitution”. [Online]. Available: <https://www.whitehouse.gov/about-the-white-house/our-government/the-constitution> [22 July 2022].

Vatican. “Code of Canon Law”. [Online]. Available: shorturl.at/qvwA2 [19 July 2022].